

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Слюсаренко Ю.А.,* Шпак Д.Р.**

ПРОБЛЕМА РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні проблеми на шляху до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні та запропоновані юридичні моделі вирішення даних проблем.

Ключові слова: ратифікація, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, Конституційний Суд України, принцип комплементарності.

The article considers the main problems on the way to ratification of the Rome statute of the International Criminal Court and the legal models of the decision of these problems are proposed.

Keywords: ratification, Rome statute, the International Criminal Court, the Constitutional Court of Ukraine, the principle of complementarity.

В статье рассматриваются основные проблемы на пути ратификации Римского статута Международного уголовного суда в Украине и предложены юридические модели решения данных проблем.

Ключевые слова: ратификация, Римский статут, Международный уголовный суд, Конституционный Суд Украины, принцип комплементарности.

Міжнародна кримінальна юстиція формувалась поступово, впродовж більшої половини ХХ століття. Проте за весь цей період вона існувала лише ad hoc – тобто, до певного випадку. Яскравим прикладом є Нюрнберзький і Токійський трибунали після Другої світової війни.

Нюрнберзький і Токійський трибунали були створені за рішенням Постдамської конференції для покарання воєнних злочинців. Це була перша модель побудови міжнародної кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини скоєні фізичними особами, а не державами. Адже, головною особливістю військових трибуналів і Міжнародного кримінального суду, створеного пізніше, стане саме міжнародна кримінальна відповідальність фізичної особи.

Перша спроба реалізації ідеї створення Міжнародного кримінального суду виникла в 1934 році під егідою Ліги Націй. Радою цієї організації був створений комітет, що складався з представників одинадцяти держав, для розробки міжнародної конвенції про боротьбу з тероризмом і Конвенції про міжнародний кримінальний суд. Обидва проекти довгий час розглядалися в багатьох комітетах, поки, нарешті, в листопаді 1937 року на конференції дипломатичних представників у Женеві не приступили до їх підписання. І

*кандидат юридичних наук, заступник керівника Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Апарату Верховної Ради України.

**магістрант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

якщо першу конвенцію «Про попередження тероризму» підписало 24 держави (в тому числі й СРСР), то конвенцію «Про Міжнародний кримінальний суд» – всього 13 (СРСР конвенцію не підписав) [7].

Правовою основою створення МКС і прийняття відповідно Римського статуту стало також прийняття в 1993 та в 1994 році резолюцій 827 та 955 Ради Безпеки ООН про створення Міжнародного трибуналу по Югославії в Гаазі та Міжнародного трибуналу по Руанді відповідно.

Надалі протягом 70х-80х років питання про створення МКС було включено до порядку денного Комісії міжнародного права ООН, яка схвалила проект статуту в 1996 році. 17 липня 1998 року 120 – за і 7 голосів – проти (21 утрималися) було прийнято Римський статут МКС [1].

МКС є самостійним органом і діє незалежно від ООН. Місцезнаходження Суду є Гаага і всі витрати Суду покриваються, загалом, внесками держав-членів та добровільних внесків міжнародних організацій, урядів, фізичних осіб та корпорацій [6].

Відповідно до Статуту, МКС починає провадження по справі, коли національне правосуддя відмовляється або немає можливості займатися злочинами геноциду, злочинами проти людяності, військовими злочинами.

До складу МКС входять 18 суддів, що обираються на термін 9 років асамблеєю держав учасників Суду. Компетенція Суду обмежена чотирма видами злочину [1]: Геноцид – діяння, пов'язане з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.

1. Злочини проти людяності – діяння, які здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб, якщо такий напад здійснюється з ціллю: вбивства, винищування, поневолення, депортації або насильницьке переміщення населення, торгути, згвалтування, сексуальне рабство, примус до проституції, вагітності, стерилізації, насильницьке знищення людей, злочин апартеїду, заключення у в'язницю або інше жорстоке позбавлення фізичної свобод, що порушує основоположні норми МП.

2. Військові злочини – серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

3. Злочини агресії. У резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» 1974 року дається перелік актів (невичерпний), що кваліфікуються як агресія. До них належить застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості, політичної нелаженості іншої держави або будь-які інші дії, несумісні зі Статутом ООН.

На даний час 119 країн ратифікували Статут МКС. Україна підписала Статут 20 січня 2000 р., але не ратифікувала його й досі. 3 лютого 2001 р. Президент України направив до Конституційного Суду України подання про невідповідність Римського статуту Конституції України.

Зокрема, Президент України звернув увагу Конституційного Суду [19], що положення Статуту МКС можуть суперечити Конституції України в наступних аспектах [2]:

По-перше, стаття 27, згідно з якою положення Статуту застосовується однаково до всіх осіб, незалежно від їх посадового становища. Вона не відповідає змісту статті 80 (1), (3), статті 105 (1), статті 126 (1), (3) Конституції України, якими гарантуються імунітети народним депутатам України, Президенту України і суддям на час виконання ними своїх обов'язків;

По-друге, стаття 89 (1), яка передбачає передачу осіб Міжнародному кримінальному суду, і стаття 107 (3), що стосується передачі державою особи третій державі для судового

переслідування або виконання вироку. Положення не відповідають статті 25 (2) Конституції України, відповідно до якої громадянин Україна не може бути виданий іншій державі, в тому числі і у зв'язку з процедурою кримінального переслідування.

По-третє, частина 10 Преамбули та стаття 1 Статуту МКС суперечать статті 124 (1), (3), статті 125 (5) Конституції України, відповідно до якої забороняється передача функцій судів України іншим органам та створення судів, не передбачених Основним законом;

По-четверте, стаття 9 (1), щодо уповноваження Асамблеї держав-учасниць визначати елементи злочинів, стаття 21 (1 (а)), стаття 51 стосовно правил судочинства та положення статей 23, 77 стосовно визначення покарань не узгоджуються з пунктом 1 (14) і (22) статті 92 і статті 75 Конституції України;

По-п'яте, стаття 42 (4) і 66 (2), де тягар доказування покладається на прокурора, обраного членами Асамблеї держав-учасниць, не узгоджуються з пунктом 1 (1) статті 121 Конституції України, відповідно до якого підтримання обвинувачення в суді покладається на прокуратуру України.

По-шосте, стаття 103 (1 (а)) громадяни України підпадають під дію законів іншої держави під час відбування покарання за кордоном, що позбавляє їх прав, гарантованих Конституцією України;

При розгляді справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права, які звернулися до суду з запитом, навели аргументи щодо невідповідності зазначених положень Статуту Конституції України. Представник Міністерства закордонних справ України навпаки, зазначив, що, на думку Міністерства, положення Статуту не суперечать Конституції України, тому він може бути ратифікований Верховною Радою України без внесення поправок до Основного закону України.

Стосовно вище згаданих невідповідностей Статуту МКС до Основного закону України, 11 липня 2001 Конституційний Суд України дійшов висновку, що Римський Статут суперечить положенням Конституції України, і таким чином його ратифікація можлива лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

За рішенням КСУ, Римський статут Міжнародного кримінального суду суперечить положенням Конституції України в частині, що стосується положень частини 10 преамбули та статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції». Україна не може ратифікувати Статут, без внесення відповідних змін до Основного закону, зокрема статті 124 та 125.

В науці це визначено як «принцип комплементарності», тобто коли міжнародні організації доповнюють компетенцію національних органів, в даному випадку – судових. Положення про доповнюючу компетенцію стало проблемою ратифікації Статуту не тільки в Україні, а й багатьох інших держав. Ряд держав (Китай, Індія, Іран та ін..) принципово протестують проти самої ідеї МКС, оскільки він обмежує суверенітет держав і Римський статут сам по собі надає занадто широку компетенцію наднаціональному інституту. До Статут також не приєдналися наші сусіди – Молдова, Турція, Росія, Білорусь. Навіть серед держав, які ратифікували статут не всі криміналізували склади злочинів, зазначені в Статуті. Зокрема, Франція, Південно-Африканська Республіка та Словенія цього не зробили, обґрунтувавши це тим, що Статут не зобов'язує держави до трансформації складів злочинів у національне законодавство [13].

Але необхідно зазначити, більшість держав, які ратифікували Римський Статут, запровадили кримінальну відповідальність за міжнародні злочини, що підпадають під компетенцію Міжнародного кримінального суду. Серед цих держав Австрія, Великобританія, Грузія, Іспанія, Канада, Німеччина, Нідерланди, Нова Зеландія [12].

Римський статут дозволяє ратифікацію із застереженнями і таким право скористались Австралія, Австрія, Албанія, Андорра, Аргентина, Беліз, Бельгія, Бразилія, Великобританія, Гамбія, Гондурас, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Єгипет, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Колумбія, Конго, Латвія, Лесото, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Македонія, Малі, Мальта, Маршалові острови, Мексика, Намібія, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Панама, Перу, Польща, Португалія, Румунія, Самоа, Сербія, Словаччина, Словенія, Східний Тімор, Сьєра-Леоне, Фінляндія, Франція, Хорватія, Швейцарія, Швеція [14].

Доповнюючий характер компетенції Суду конкретизується статтею 4 (2), в якій зазначено, що Суд може здійснювати свою юрисдикцію і функції на території будь-якої держави-учасниці, а відповідно до статті 17 пункту 1 (а) Суд може приймати у своє провадження справи не тільки по запиту держави-учасниці, а й з власної ініціативи, коли держава, яка володіє юрисдикцією щодо особи, яка скоїла злочин «не може або не бажає вести розслідування чи почати кримінальне провадження у належний спосіб».

Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду, прийнятого 17 липня 1998 року, є необхідною для виконання Україною її міжнародних зобов'язань і затвердження верховенства права.

Одним з цих принципів є принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, який виник у формі міжнародно-правового звичаю «*acta sunt servanda*» на ранній стадії розвитку державності. В даний час він знайшов відображення у численних міжнародних угодах [4]. Як загальновизнана норма поведінки суб'єктів даний принцип закріплений у Статуті ООН [3] в преамбулі якого підкреслюється рішучість членів ООН «створити умови, при яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права».

На думку КСУ, встановлення відповідальності за вчинення більшості злочинів, передбачених Римським статутом, є міжнародно-правовим зобов'язанням України, відповідно до інших міжнародно-правових документів, які набрали чинності для нашої держави (багато з них – задовго до набуття чинності Конституцією України).

До них, зокрема, відносяться Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р. (набула чинності 15 лютого 1955 року); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (набула чинності 3 січня 1955 року); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (набула чинності 3 січня 1955 року); Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року (набула чинності 6 липня 1957 р.), Міжнародна конвенція про попередження злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 року (набула чинності 18 липня 1976 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року (набула чинності 26 червня 1987 р.).

Статут фактично відтворює більшість положень, що визначають злочини саме названих та інших конвенцій, до яких приєдналася Україна. Положення Статуту, які забороняють злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії, в даний час вважаються звичайною нормою міжнародного права, що неодноразово підтверджували міжнародні органи.

У цій ситуації Україні залишилося обрати одну з таких моделей подальшої поведінки [15]:

1. Відмовитися від ратифікації Римського статуту МКС взагалі;
2. Переглянути висновок КСУ;

3. Внести відповідні зміни до Конституції та законодавства України;
4. Підтримувати відносини з МКС без набуття членства в ньому.

Перший варіант рішення проблеми є неприйнятним для України, оскільки він перешкоджатиме ефективному виконанню міжнародних зобов'язань країни. Друга модель є теоритично можливою з огляду на ст. 68 закону «Про КСУ», яка зазначає, що рішення КСУ може бути переглянуто у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Третя запропонована модель є найбільш оптимальною, але занадто складною. Змінами тільки до основного закону (навіть якщо буде подолано складну процедуру внесення змін до Конституції) ми обмежитися не зможемо. Змінам також підлягатимуть і інші нормативні акти, взяти хоча б Кримінальний Кодекс України. Хоча при детальному аналізі, можна сказати, що досить багато положень КК дублюють положення МКС (злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку), але для імплементації Статуту МКС необхідна повна відповідність норм МКС нормам національного законодавства (така робота була проведена в таких країнах як Франція, де заради імплементації МКС було змінено все законодавство, включаючи Конституцію, і Німеччина, де був прийнятий спеціальний кодекс [15]).

Юрисдикція МКС є доповненням до національної юрисдикції та виступає як самостійна у випадку, коли національні системи правосуддя не діють [11]. МКС діє у випадках, коли національні правоохоронні структури не здатні або навіть не намагаються боротися зі злочинами проти миру та безпеки людства, наприклад, коли держава не зацікавлена у переслідуванні своїх громадян, особливо якщо це вищі посадові особи.

Наразі в Україні реалізується остання модель – коопераційне співробітництво з МКС шляхом підтримання відносин з ним без набуття членства. Але постає питання чи вигідне воно для України? Тут думки вчених і законодавців розходяться. Формально коопераційне співтовариство не вимагає від України якихось особливих зусиль, окрім як утримуватись від дій, які б позбавили Статут МКС його об'єкта та мети. Це означає фактичне відсторонення від справ МКС. Але МКС володіє «обмеженою універсальною юрисдикцією» [10]. Відповідно до пн. 2 ст. 12 Статуту МКС може здійснювати свою юрисдикцію над громадянами держав-неучасниць, які підозрюються у вчиненні злочину на території держави-учасниці та над громадянами держав-учасниць. Юрисдикція МКС також поширюється на третю державу в результаті дії РБ ООН, яка на підставі Глави VII Статуту ООН та відповідно до параграфу b ст. 13 Римського статуту може передавати відповідну справу на розгляд Прокурора МКС.

Отже, так чи інакше юрисдикція МКС певним чином поширюється на громадян України. Зараз Україна, як держава яка підписала, але не ратифікувала Римській статут має право брати участь у роботі Асамблеї держав-учасниць Суду як спостерігач (ст. 112 Римського статуту).

Для України проблема МКС є надзвичайно складною. Але є підстави вважати, що подолання цієї проблеми відбудеться з першою ж серйозною справою, яка підпадатиме під юрисдикцію МКС.

Найвирогідніше, що за такого розвитку подій Україна в найближчому майбутньому все ж таки зможе владнати всі необхідні питання і брати найактивнішу участь у роботі МКС. Натомість МКС буде здійснювати свою комплементарну функцію, заповнюючи прогалини права та його застосування, сприяючи здійсненню правосуддя.

Список використаних джерел

1. Устав Международного уголовного суда. – М.: Издательство ПРИОР, 2002 – 263 с.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945 року – Организация Объединенных Наций: сборник документов. – М.: Наука, 1981.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 року / Ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квітня 1986 року // - Відомості Верховної Ради Української РСР. - 1986. - N 17. – Ст. 343.
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21.03.1986 року – Международное публичное право. Сборник документов. Том 1. – М.: Проспект, 2009.
6. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть Учебник. – М., 2003. – 544 с.
7. Блищенко И.П., История создания Международного уголовного суда и проект его устава. – М.: Норма, 2002. – 542 с.
8. Ведерникова О. Международное уголовное право: проблемы имплементации. // Уголовное право. – 2003. – № 3. – С. 12-14.
9. Попович В. М. Актуальні проблеми кримінального права. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 83-97.
10. Dantlenko G. The Statute of the International Criminal Court and Third States//Michigan Journal of International Law.-2000.-Vol.21.-#3.-P.445-494.
11. Верле Г. Принципы международного уголовного права: учебник. – О.: Феникс; М.: ТрансЛит, 2011 – 910 с.
12. Хачатурян Т. Х. Проблеми імплементації Статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство деяких зарубіжних країн. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evp/2011_1_2/Khachatu.pdf.
13. Международный уголовный суд: проблемы, дискуссии, поиск решений / [Под ред., Богуша Г. И., Трикоз Е. Н.]. – М.: Ев-ропейская Комиссия, 2008. – 792 с.
14. Ойвин В. Н. Международный уголовный суд и его перспективы. / В. Н. Ойвин // Российский бюллетень по правам человека. - 2002. - № 16. С. 115 -122.
15. Кулеба Д. І. Участь України в міжнародних організаціях. Правова теорія і практика. – К., 2007. – С. 195-203.
16. Законодавство України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
17. Конституційний суд України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>.
18. Організація Об'єднаних Націй. Електронний ресурс – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/>.
19. Звернення Президента України до Конституційного Суду України для отримання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 11 липня 2001 No. 1-35/2001. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>.